

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора економічних наук, професора *Забарної Елеонори Миколаївни*
на дисертаційну роботу **Турського Ігора Володимировича** на тему
**«СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА
РЕГІОНІВ УКРАЇНИ»**

поданої на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка

На відгук надані дисертація, автореферат, три монографії, копії наукових праць здобувача, опублікованих за темою дисертації. Дисертація представлена на 511 сторінках основного змісту комп'ютерного тексту, містить 95 рисунків та 46 таблиць, список використаних джерел з 528 найменувань. Дисертація має також 5 додатків на 25 сторінках. Автореферат представлений на 36 сторінках. Також надано автореферат кандидатської дисертації.

1. Актуальність теми дослідження

Інтенсивний розвиток знаннєвої економіки вимагає від країн світу відповідної форми політичної та економічної організації національної та регіональних економічних систем. Сучасні демократичні тенденції вимагають від громадян та органів місцевого самоврядування не лише політичної активності, а й усвідомлення власної ролі і значення в соціально-економічному житті суспільства, а також дій відповідно до власних переконань і цінностей і економічних інтересів. Такі проблеми, як формування суспільства інноваційного типу, інформаційне забезпечення процесів, збереження національно-культурної ідентичності, подолання технологічного відставання, реформа освіти, модернізація економіки на регіональному рівні, та інші, є тими надзвичайно важливими чинниками, що впливають на рівень конкурентоспроможності країни та її гуманітарний рейтинг серед розвинених країн.

З іншого боку, підприємницька діяльність є основою соціально-економічного розвитку, вирішення соціальних проблем, подолання бідності та забезпечення гідного рівня життя громадян. Тому, в кожній країні питання створення належних умов для відповідального перед державою, соціально-орієнтованого, спрямованого на вирішення як поточних, так і довгострокових задач, бізнесу завжди належали до першочергових. Як невід'ємний сектор ринкової економіки підприємництво має явну регіональну орієнтацію, оскільки підприємці орієнтуються, перш за все, на задоволення потреб місцевих ринків, обсягів та структури локального попиту, а місцева влада в межах своїх повноважень має формувати сприятливий підприємницький клімат.

Отже, теоретичне узагальнення, обґрунтування концепції та розробка теоретико-методологічного забезпечення процесів соціально-гуманітарного

розвитку підприємництва регіонів України є актуальною науково-практичною проблемою сьогодення.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Обґрунтованість наукових положень дисертації, їх достовірність й новизна забезпечуються широким застосуванням автором загальнонаукових та спеціальних методів теорії пізнання. Метою дослідження є обґрунтування концепції та розробка теоретико-методологічного забезпечення процесів соціально-гуманітарного розвитку підприємництва регіонів України. Зазначена мета відповідає темі дослідження. Задачі дослідження логічно виходять з поставленої мети та безпосередньо пов'язані із отриманими дисертантом елементами наукової новизни. Об'єкт і предмет дослідження визначено згідно науково-методичних вимог до дисертаційних робіт.

Реалізація мети дослідження ґрунтується на системному підході до аналізу соціально-економічних явищ, зокрема, на фундаментальних положеннях економічної теорії, а також соціології, теорій просторового розвитку, підприємництва та регіоналістики, системного аналізу, економіки підприємств, економіко-математичного моделювання (стор. 4 автореферату). У процесі дослідження використано широкий спектр методів: аналіз і синтез, наукова абстракція; наукове узагальнення, історико-логічний; індукції та дедукції, порівняння, систематизації; кластерний аналіз, факторний, регресійний, дисперсійний, канонічний аналізи; системний аналіз та структурний синтез, кібернетичне моделювання (стор.24 дисертаційної роботи).

Інформаційною базою дослідження є наукові праці провідних зарубіжних та вітчизняних учених, нормативно-правові акти органів державної влади й управління, вітчизняна та зарубіжна наукова фахова література, статистичні дані – Європейського Союзу, Організації Об'єднаних Націй, Міжнародного валютного фонду, Державної служби статистики України, Міністерств України, обласних державних адміністрацій України, аналітична інформація громадських організацій, матеріали науково-практичних конференцій та власні розрахунки автора з використанням спеціалізованого пакету STATISTICA 10.

Загалом, отримані здобувачем наукові результати та висновки характеризуються високим рівнем обґрунтованості. Вони отримані за допомогою сучасних методів наукових досліджень, на підставі значного обсягу статистичної та наукової інформації. Можна стверджувати, що дисертантом достатньо ґрунтовно опрацьовано вказану проблематику та отримано власні наукові розробки що мають елементи наукової новизни та містять практичну цінність.

В докторській дисертації не винесено на захист положень, що були отримані здобувачем в рамках виконання ним кандидатської дисертації.

3. Значущість дослідження для науки і практики

Роботу виконано відповідно до планів науково-дослідних робіт Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя «Дослідження ефективності територіальних і глобальних інституційних перетворень та їх вплив на економічний розвиток регіонів України (номер державної реєстрації 0102U00301), де здобувачем розроблено методичний підхід щодо удосконалення системи відносин місцевої влади та суб'єктів підприємництва і обґрунтовано наукові положення; «Розроблення територіальних стратегій формування кластерних структур в умовах міжрегіональних інтеграцій» (номер державної реєстрації 0108U004123), де здобувачем розроблено концепцію регулювання соціально-гуманітарного розвитку підприємництва в контексті формування креативних кластерів. Розроблені теоретико-методологічні положення доведені до рівня конкретних практичних рекомендацій, спрямованих на забезпечення соціально-гуманітарного розвитку підприємництва в регіонах.

Теоретичні висновки, науково-практичні рекомендації та інші прикладні результати наукових досліджень, викладені в дисертаційній роботі, знайшли практичне застосування в діяльності окремих підприємств, громадських організацій та установ на регіональному рівні, що підтверджується відповідними актами та довідками про впровадження та використання отриманих у роботі результатів. Зокрема, розробки використовуються у роботі: Тернопільської торгово-промислової палати (довідка № 337-04-9 від 19.10.2017); Управління стратегічного розвитку міста Тернопільської міської ради (довідка №429/2 від 19.10.2017 р.); Тернопільської обласної державної адміністрації (довідка №01-5170/32-10 від 26.10. 2017 р.); ГО «Асоціація підприємців Тернопільщини» (довідка №335 від 17 жовтня 2017 р.), підприємства SE Bordnetze-Ukraine (довідка №18 від 30.08.2017 р.).

Наукові розробки автора використовуються в навчальному процесі Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, зокрема: при викладанні дисциплін «Стратегічне управління», «Регіональна економіка»; при розробленні навчально-методичних матеріалів для забезпечення навчального процесу (стор. 21).

4. Зміст та завершеність дослідження

Дисертаційна робота Турського Ігора Володимировича на тему «Соціально-гуманітарний розвиток підприємництва регіонів України» є завершеною науковою працею, в повному обсязі відображає всі підготовлені для публічного захисту отримані положення наукової новизни, результати теоретичних і прикладних досліджень, а також відомості щодо їх практичного впровадження.

Дисертаційна робота характеризується логічним викладенням

матеріалу, науковою мовою, єдністю змісту та повною мірою відображає особистий внесок здобувача в розвиток регіональної економіки та практики управління соціально-гуманітарним розвитком підприємництва на регіональному рівні.

Залучення дисертантом великої кількості наукових джерел дозволило здійснити порівняння різних точок зору на досліджувану проблему, що підтверджує достовірність теоретичних розробок автора (стор.29-98). Дисертант широко використовує і коректно оцінює опубліковані праці вітчизняних і зарубіжних вчених та проблемно-дискусійний матеріал за темою дослідження. Отже, у першому розділі *«Теоретико-методологічні засади соціально-гуманітарного розвитку підприємництва та регіонів»* автор розглядає концептуальні основи формування новітньої парадигми соціально-економічного розвитку регіонів (стор.29-45) виходячи з твердження про те, що розвиток регіонів є соціально-економічним процесом, що базується на теоретико-практичних принципах регіонального розвитку та залежить від багатьох чинників впливу на регіональні соціально-економічні системи локального рівня. На основі критичного переосмислення наукових праць з регіонального розвитку автор визначає теоретико-методологічні засади та практичний базис процесу формування новітньої парадигми регіонального розвитку на основі активізації соціально-гуманітарного розвитку підприємств регіонів (П.1.1), що проявляється в авторському баченні чотирьох комплексних складових без урахування яких, як справедливо зазначає здобувач, парадигма регіонального розвитку не може претендувати на практичне втілення. На рис. 1.1 запропоновано авторське бачення структури процесу формування новітньої парадигми соціально-економічного розвитку регіонів.

Слід погодитися з автором, що дослідження теоретичного базису регіонального розвитку з урахуванням новітніх тенденцій у зовнішньому середовищі дозволяє оновити гносеологічну основу та провести моделювання цього процесу з їх урахуванням. Автор обґрунтовано вважає, що розвиток неринкової сфери, виробництва і використання громадських благ і послуг розширює об'єкт наукового пошуку і охоплює екологічні, демографічні, освітні, медичні, соціально-психологічні аспекти розвитку суспільства у тому або іншому регіоні. На основі дослідження та аналізу джерел внутрішніх і зовнішніх факторів, що викладені в працях провідних фахівців було автором було виокремлено ключові фактори розвитку економіки знань в регіонах, серед яких особливе місце посідають: зрілість інститутів та якість управління регіоном; ринкові умови; політична ситуація; розвиненість інфраструктури; наявність економічно активного населення та розвиток підприємництва; креативний потенціал населення регіону; доступ до якісної освіти; наявність регіональної системи трансферу знань. Відрізняється теоретичною новизною запропоновано автором концептуальна модель формування новітньої парадигми регіонального розвитку на основі «регіонів новітніх центрів» (рис.1.3).

У П.1.2. автор досліджує поняття і сутність соціально-гуманітарного розвитку з міждисциплінарної позиції філософії, соціології, психології, економіки. Автор зазначає, що соціальний розвиток (стор. 54) – це такий тип змін у суспільстві, що характеризується переходом множини суспільних відносин до якісно нового стану і відображає сукупність економічних, соціальних, політичних і духовних процесів метою яких є якісні перетворення в суспільстві. При цьому автор розглядає феномен соціальної стратифікації та систематизує класичні теорії соціальної стратифікації. Це дало змогу обґрунтувати висновок про те, що соціальний розвиток це такий тип змін у системі соціально-групових (соціально-статусних, класових, трудових, сімейно-шлюбних, територіально-поселенських, демографічних) відносин, системи соціальної безпеки суспільства, який відзначається переходом цих відносин на якісно вищий рівень, а людина для успішної реалізації у суспільстві має бути розвиненою особистістю, володіти гуманітарним розвиненим мисленням. Цілком логічною є теза здобувача, що підприємництво відіграє важливу роль у процесі формування ринкових відносин і виступає рушійною силою соціально-економічного розвитку як регіону, так і держави в цілому. При цьому автор обґрунтовує свою позицію думкою провідних вчених про те, що визначальним напрямком регіонального соціально-економічного розвитку є формування мотиваційних механізмів стимулювання ефективного функціонування і розвитку існуючих підприємницьких структур та створення сприятливого середовища для розвитку нових на основі використання соціально-гуманітарних векторів розвитку підприємництва в регіонах.

Автор систематизує і узагальнює погляди вчених, що приділили багато уваги проблематиці розвитку соціально-гуманітарної сфери на національному та регіональному рівнях та методологічним проблемам взаємозв'язку соціально-гуманітарного простору і розвитку продуктивних сил України (стор.77-81, 85-88). Цілком справедливо і обґрунтовано в роботі розглядається підприємництво в соціально-гуманітарному вимірі як вид людської діяльності, спрямований на задоволення суспільно-соціальних потреб та надання матеріальних благ, що здійснюється підприємствами різних форм власності і господарювання та окремими фізичними особами (громадянами-підприємцями) з метою одержання підприємницького доходу, базовими властивостями якої є самостійність, систематичність та соціальна відповідальність. Це дозволило автору виділити систему факторів соціально-гуманітарного розвитку підприємництва в регіонах (стор.80) і пропонує запропоновану систему факторів, покласти в основу розробки стратегій соціально-гуманітарного розвитку підприємництва в регіонах.

Практичну цінність містить запропонована автором комплексна схема забезпечення гуманітарного розвитку (стор. 86, рис. 1.5). Комплексність запропонованих в першому розділі заходів забезпечують висновки та пропозиції автора щодо інфраструктурного забезпечення та формування відповідного організаційно-економічного середовища для сприяння

підприємницькій діяльності в регіоні (стор.88-96).

У другому розділі «Синергія теорії і практики креативності у регіональному розвитку підприємництва» здобувач дослідив і проаналізував креативність як детермінанту трансформації продуктивних сил і конкурентоспроможності підприємств регіону. Обґрунтованість висновків та авторських пропозицій цього розділу забезпечується системним підходом, міждисциплінарним аналізом та синтезом основних положень економічних дисциплін. Їх достовірність забезпечується також результатами, отриманими з застосуванням різних методів наукового дослідження.

З наукової точки зору автор визначає креативність як складне, багатопланове, неоднорідне явище, що виражається в різноманітті теоретико-праксеологічних напрямів дослідження (стор.102-104). На відзнаку від існуючих підходів, автор дає критичну оцінку дефініції категорії «креативність» (табл. 2.1) і зазначає, що вона виражає можливість забезпечення безконфліктного, неантагоністичного шляху розвитку не лише конкретної особистості, а й підприємства, регіону чи будь-якої іншої спільноти в цілому. У підприємницькому сенсі, автор вважає креативність сполучною ланкою між інноваційною діяльністю та рентабельністю в грошовому і соціальному вимірах.

Турський І.В. переконливо обґрунтовує, що креативний потенціал як цілісна якість людини є соціальним за своєю сутністю, оскільки виникає в процесі соціалізації та проявляється у творчій активності особистості. Звідси, підготовленість до стабільної креативної діяльності опирається на творчу активність свідомості, яка є орієнтованою на пізнання та перетворення світу. На цій підставі надано тлумачення терміну «підприємницька креативність», як генерацію і реалізацію відповідних ідей для створення новітньої форми підприємництва (стор.120-122).

Автор узагальнює моделі класифікації креативних індустрій міжнародними організаціями і практиками з різних країн світу (стор.125-134; 160-172) та ідентифікує спільні риси для усіх вищевказаних моделей. Достатньо уваги приділено такій формі регіональної реалізації креативних індустрій як кластери (стор.136-140). При цьому зазначено, що їх успішний розвиток залежить від сукупності таких факторів: потужної інноваційної основи, включаючи наявність науково-дослідних інститутів; наявності функціонуючої мережі та об'єднання; кваліфікації кадрів, точніше значної частки серед населення науковців, інженерів та інших осіб, пов'язаних із культурою, мистецтвом, науковою і творчою діяльністю; доступного інвестиційного капіталу.

Цікавим є висновок автора про те, що креативні індустрії, з одного боку, забезпечують мобільність, вихід на глобальний ринок, використовуючи різноманітні ресурси, формують проектне мислення, сприяють розвитку індивідуальності людини і довіри в суспільстві, а з іншого сприяють розвитку і збереженню культури, історії і традицій. Це зумовлено тим, що функціонування креативних індустрій посилює взаємозв'язок їх основних

суб'єктів, що забезпечується завдяки розвитку малого бізнесу і стимулюванню нових форм бізнесу, інтенсивній науково-освітній діяльності, появі креативного класу, активізації інвестиційного потенціалу, створенню нових робочих місць і посиленню соціальної мобільності, формуванню якісно нової інфраструктури та покращенню якості життя населення (стор. 140-143, рис. 2.5).

Вагоме значення в роботі приділено дослідженню міжнародного досвіду та аналізу факторів територіального розміщення наймасштабніших європейських креативних кластерів. На цій основі визначено перспективи розвитку креативних індустрій і економіки в Україні (рис. 2.10).

У третьому розділі *«Методологія кількісного оцінювання рівня соціально-гуманітарного розвитку підприємництва регіонів»* представлена методологія економетричного аналізу сталого розвитку підприємництва в контексті соціально-гуманітарного розвитку територій. Слушною є позиція автора про те, що при дослідженні складних соціально-гуманітарних та економічних процесів у багатьох випадках неможливо безпосередньо виміряти показники, які визначають основні властивості (фактори) розвитку. В результаті проведеного в роботі аналізу, автором ідентифіковано проблеми кількісного оцінювання соціально-гуманітарного розвитку підприємництва в контексті глобального прогресу та проблеми формування адекватної показникової бази вимірювань соціально-гуманітарного розвитку (стор.210-220; 224-232).

Здобувач здійснив економетричне моделювання соціально-гуманітарного розвитку регіонів, країн, та підприємництва у контексті сталого розвитку (стор. 237-250) методами дерева класифікації (tree clustering) та кластеризація k-середніми (K-mean clustering). При цьому ідентифіковані умови соціально-гуманітарного розвитку регіонів, країн, та підприємництва у контексті сталого розвитку у цих групах країн.

Проведений автором змістовний аналіз існуючих методичних підходів до оцінки соціально-гуманітарного розвитку підприємництва дозволив автору дійти висновку, що сьогодні не існує загальноприйнятої методики оцінювання соціально-гуманітарного розвитку підприємництва та соціалізації суспільства. Отже, для ідентифікації взаємозв'язку соціально-гуманітарного розвитку підприємництва та сталого розвитку країн автор пропонує використати факторний аналіз (стор.265), на основі якого виділено два фактори, що впливають на глобальний сталий розвиток: соціалізація суспільства та просування соціального підприємництва (стор.267-270). Такій підхід автор вважає рушійним силами соціально-гуманітарного розвитку підприємництва в регіонах (Розділ 1), що доведено результатами моделювання (Розділ 3).

Практичне значення результатів, отриманих в роботі, має встановлена залежність між індикаторами гуманітарно-соціального розвитку підприємств та основними показниками глобального сталого розвитку на підставі канонічного аналізу. Серед ключових індикаторів було виокремлено

умовами, створені для розвитку соціального підприємництва; рівень економічної свободи; конкурентоспроможність та розвиток інфраструктури. Економетричне оцінювання впливу соціально-гуманітарного розвитку підприємництва на економічний розвиток регіонів України (П. 3.4) дало змогу автору запропонувати аналітичний інструментарій для оцінювання регіональних особливостей розвитку підприємництва, який базується на прогресивних економетричних методах та дає змогу ідентифікувати структурні особливості процесу розвитку підприємництва в регіонах України та чинники впливу на цей процес. Для вивчення взаємозв'язку соціально-гуманітарного розвитку підприємництва та розвитку регіонів України автором було використано факторний аналіз для об'єднання великої кількості ознак (58 показників), які характеризують регіональний розвиток України та підприємництво, на меншу кількість штучно створених на їх основі чинників. Застосування методу головних компонент дало можливість виділити два фактори, що впливають на регіональний розвиток в Україні: діяльність підприємств та соціально-гуманітарний розвиток регіонів. Такій підхід, а також проведений ієрархічний аналіз навантаження змінних на фактори (табл. 3.14) дозволив автору стверджувати, що структура зайнятості населення регіонів, доходи населення в регіонах і показники витрат на персонал малих і середніх підприємств в регіонах мають найбільше значення для виділеної факторної системи, що описує соціально-економічний розвиток регіонів. Автор довів, що класичний метод лінійного багатфакторного моделювання не дав змоги отримати взаємозв'язок усіх чинників економічного розвитку регіону у явному аналітичному вигляді – а тому для багатфакторного моделювання має бути застосований один із новітніх методів інтелектуального аналізу даних, що базований на регресійних моделях.

В цілому, запропонований в даному розділі роботи аналітичний інструментарій дослідження особливостей регіонального розвитку підприємництва у соціально-гуманітарному аспекті та соціально-економічного і гуманітарного розвитку регіонів України дає змогу ідентифікувати групи регіонів, що є подібними за різними кількісними вимірниками вищезгаданих економічних процесів, що можна використовувати у координації регіональних стратегій економічного розвитку та для прийняття рішень щодо державного стимулювання певних регіонів в аспекті заохочення до активізації розвитку підприємництва за різними критеріями.

У четвертому розділі *«Становлення економіки знань основа нової парадигми соціально-гуманітарного розвитку підприємництва в регіонах»* доведено, що саме висококваліфіковані кадри є головними генераторами доданої вартості у виробничо-збутових ланцюгах, оскільки технології самого виробництва достатньо просунулись, аби забезпечити швидку та дешеву реалізацію підприємницьких бізнес-ідей. В роботі систематизовано ключові засади (фактори) створення та функціонування інноваційної економіки знань

та узагальнено методичні підходи до оцінки знань, що базується на основі вимірювання 83 структурних і якісних змінних на національному і регіональному рівні (табл.4.4).

Теоретичною новизною відрізняються виявлені та систематизовані автором соціально-гуманітарні чинники функціонування економіки знань на регіональному рівні (стор.342-358) та проведене багатофакторне оцінювання готовності регіонів України до формування економіки знань в умовах соціально-гуманітарного розвитку підприємництва (стор.360-372), що дало змогу запропонувати методичний підхід до економетричного оцінювання спроможності регіонів України до формування підприємництва на основі активізації економіки знань і економічного розвитку регіонів України, а також провести оцінювання зазначеної залежності за даними Державної служби статистики України. При цьому враховано те, що протягом останніх років, розроблені нові підходи до дослідження процесів розвитку підприємництва, які емпірично довели визначальну роль знань та креативності у процесі створення нових підприємств.

У п'ятому розділі *«Організаційно-методичне забезпечення соціально-гуманітарного розвитку підприємництва в регіоні»* удосконалено систему механізмів управління соціально-гуманітарним розвитком підприємництва в регіоні з огляду на те, що тенденції розвитку регіонів України свідчать про неефективність системи державного управління у зв'язку з відсутністю системного застосування дієвих інструментів забезпечення соціально-гуманітарного розвитку підприємництва в регіонах (стор.380-390). Слід погодитися з думкою автора, що механізм управління розвитком підприємницької діяльності в регіоні буде ефективний лише у тому випадку, коли він буде стимулювати і мотивувати людей до підприємницької діяльності нової якості, що дає змогу отримати високу додану вартість. У свою чергу, спрямування мотивів до підприємницької діяльності досягається на основі узгодження цілей регіональних органів влади з інтересами людей і соціальних груп даної території. Здобувач наводить принципи постановки цілей і формування мети та системи цілей при формуванні механізму управління соціально-гуманітарним розвитком підприємництва в регіоні. Оскільки чинники управління можуть мати різну природу, комплексний механізм управління повинен бути системою економічних, мотиваційних, організаційних і політичних механізмів, що формуються на єдиній інституційній основі обґрунтовує автор.

Комплексність запропонованих в роботі заходів забезпечує авторське удосконалення державної підтримки регіонального розвитку підприємництва соціально-гуманітарному аспекті (стор. 394-396, 400-416) автор розробляє для підприємництва базованого на креативному потенціалі і знаннях на основі основних економічних мотивуючих елементів політики. Для найбільшого прогресу, необхідно здійснювати оцінку політики щодо підприємництва з точки зору кількісного їх впливу на регіональний розвиток – це дозволить місцевим органам влади відслідковувати результати,

порівнювати витрати з економічними і соціальними вигодами і оцінювати результативність політики щодо підприємництва в порівнянні з іншими практичними діями, що не націлені на підприємства (рис.5.5-5.8).

Здобувач переконливо доводить, що у сучасних умовах нерівномірності розвитку регіонів, зниження рівня соціально-економічних показників, дефіциту ресурсів та з урахуванням спрямованості регіональної політики економічно розвинених країн на інтелектуальний і креативний вектори, необхідною є зміна орієнтирів державного регулювання регіонального розвитку до непрямих методів і державного стимулювання соціально-гуманітарного розвитку підприємництва регіонів на основі мотивації регіональних органів влади та підприємницьких структур до формування полюсів розвитку і росту креативних підприємств та підприємництва економіки знань, як таких, що забезпечують генерацію найбільшої доданої вартості порівняно з традиційними галузями промисловості.

В роботі дістала подальшого розвитку концепція формування стратегії соціально-гуманітарного розвитку підприємництва регіону на основі принципів державно-приватного партнерства (рис. 6 автореферату), яка передбачає орієнтацію на напрями впливів механізму управління соціально-економічним розвитком підприємництва регіону запропоновану у П. 5.1. та інтеграцію інструментарію державної підтримки та стимулювання забезпечення соціально-гуманітарного розвитку підприємництва в регіоні, що довели свою ефективність в різних країнах світу (П. 5.2).

5. Наукова новизна і достовірність отриманих результатів

Наукова новизна представленого до захисту дослідження полягає у тому, що в роботі запропоновано теоретичне узагальнення та нове вирішення важливої наукової проблеми забезпечення соціально-гуманітарного розвитку підприємництва на основі активізації розвитку креативного підприємництва та підприємництва базованого на знаннях. У процесі дослідження отримані такі основні наукові результати.

Вперше:

- на базі обґрунтованих методологічних положень соціально-гуманітарного розвитку підприємництва в регіонах (стор.70-76) запропоновано методологію оцінювання взаємовпливу процесів економічного розвитку регіонів України та їх соціально-гуманітарного розвитку, що дає змогу кількісно оцінити взаємозв'язки між ключовими чинниками розвитку регіонів України в контексті стимулювання розвитку креативного підприємництва та підприємництва базованого на знаннях;

- на основі формування новітньої парадигми соціально-економічного розвитку регіональних систем (стор.48-53) розроблено методичний підхід щодо ідентифікації і ранжування за силою впливу соціально-гуманітарних та економічних чинників, які впливають на сталий розвиток територій

(стор.265-272) та ідентифікувати можливості використання аналітичного інструменту щодо прийняття рішень для розробки державних стратегій економічного розвитку регіонів (стор.417-420);

- розроблено стратегію стимулювання соціально-гуманітарного розвитку підприємництва в регіонах України (стор.421-427), через розробку аналітичного забезпечення та практичних інструментів підтримки управлінських рішень щодо стимулювання розвитку підприємництва на регіональному рівні на основі системи чинників соціально-гуманітарного розвитку підприємництва (стор.235-250), принципів розміщення продуктивних сил в регіоні і багаторівневої системи гуманітарного розвитку регіону.

Удосконалено:

- понятійно-категоріальний апарат, який описує поняття «соціально-гуманітарного розвитку підприємництва регіонів», як інтелектуально-технологічної діяльності, спрямоване на вирішення завдань розвитку підприємництва і синтезу нових знань, вмінь, навичок і особистих якостей підприємців та є цілісною сукупністю принципів методологічного, організаційного і технологічного забезпечення індивідуальної і колективної розумової діяльності з метою розвитку нових видів підприємництва, бізнес-моделей та видів діяльності підприємств, що сприяють економічному розвитку регіонів з урахуванням глобальних (стор.80-85) тенденцій розвитку;

- науково-методичні підходи до ранжування, групування та створення топології регіонів за ознакою рівня соціально-гуманітарного та економічного розвитку України та підприємництва (стор.360-370);

- систему механізмів управління соціально-гуманітарним розвитком підприємництва регіону (стор.380-391) і формуванням підприємництва постіндустріальної епохи, соціально-орієнтованого підприємництва на основі використання стратегії розвитку креативного та інтелектуального підприємництва регіону (стор.145-152) на засадах державно-приватного партнерства, проектного підходу та процесного управління з використанням концептуальної схеми процесу соціально-гуманітарного розвитку підприємництва регіону.

Дістали подальшого розвитку:

- теоретичний базис регіонального розвитку через розробку концептуальної структури процесу соціально-економічного розвитку регіональних систем, що передбачає орієнтацію на чинники впливу зовнішнього середовища, зокрема глобальні, як такі, що докорінно змінюють їх функціонування на основі дії новітніх закономірностей світового розвитку та формування новітніх проявів соціально-гуманітарного розвитку підприємництва, що дозволяє оновити гносеологічну основу (через побудову концептуальних моделей) та провести прогнозування регіонального розвитку з урахуванням концентрації досліджень на розвитку гуманітарної і соціальної сфер у тісному їх взаємозв'язку з економічним розвитком (П.5.1);

- практичні засади регіонального розвитку на основі формування

«регіонів новітніх центрів» соціально-гуманітарного розвитку, що передбачає створення привабливих умов для залучення висококваліфікованих іноземних фахівців і розробку стратегій соціально-економічного розвитку регіонів на основі інтенсивного використання інтелектуальних і соціально-комунікативних здібностей місцевого населення і формування креативного та інтелектуального підприємництва в соціально-гуманітарному просторі регіонів (П.4.3-4.4);

– поняття «соціально-гуманітарного розвитку регіону», як процесу трансформації соціальних відносин і цілеспрямованого впливу на фактори розвитку особистостей, соціуму та регіональної економічної системи в контексті досягнення поставлених цілей регіонального розвитку щодо стимулювання розвитку підприємництва нового типу (креативного, соціального та базованого на знаннях), що дало змогу визначити напрями трансформації продуктивних сил регіону.

Оцінка новизни дисертаційних положень, пропозицій і рекомендацій здобувача дозволяє зробити висновок, що вони є вагомими для науки й практики. Вони можуть використовуватися у навчальному процесі та у практиці регіонального управління. Результати виконаного дослідження, які набули форми авторських пропозицій, достовірні тому, що ґрунтуються на наукових положеннях проблеми управління реалізацією стратегічних рішень регіону в умовах ринку обмежених ресурсів. Всі представлені пропозиції дисертанта виходять з глибокого економічного аналізу, а за своїм змістом є цілком реальними і придатними для практичного використання.

Достовірність та об'єктивність результатів і пропозицій підтверджується логічною завершеністю виконаної дисертації, апробацією результатів дослідження на науково-практичних та міжнародних конференціях (стор.28 дисертації та стор.7, 32-33автореферату).

6. Повнота викладу результатів дослідження в наукових фахових виданнях

Основні положення дисертації опубліковано в 33-ох наукових працях, зокрема: 1 одноосібна монографія; 2 розділи у колективних монографіях та монографіях у співавторстві; 23 наукові статті, з них – 20 у наукових фахових виданнях України, з яких 10 – у фахових наукових виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз, 3 статті у виданнях іноземних держав та у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз; 7 публікацій за матеріалами конференцій. Загалом 11 статей автора опубліковано у наукових виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз.

Загальний обсяг публікацій становить 72,56 друк. арк., особисто здобувачу належить 33,22 друк. арк.

7. Ідентичність змісту автореферату і основних положень дисертації

Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертації. Висновки та рекомендації, опубліковані в наукових працях і авторефераті, частково відрізняючись деталізацією викладу, у значеннєвому відношенні ідентичні та повною мірою відображають елементи наукової новизни, які винесено на захист.

8. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

В цілому позитивно оцінюючи дослідження, виконане Турським І.В., варто зазначити, що в роботі є певні висновки й твердження, які можна віднести до категорії дискусійних і як таких, що потребують уточнення, зокрема такі.

1. У Розділі 1, П. 1.3. автор приділяє увагу поняттю соціально-гуманітарної сфери регіону та її впливу на підприємництво, але не подає власного трактування цього поняття, хоча надалі у роботі використовує його у авторських пропозиціях.

2. В продовження першого зауваження, у Розділі 1 слабо прослідковується авторська позиція щодо конкретизації особливостей соціально-гуманітарного розвитку підприємництва регіонів України, його особливостей, чинників впливу, тощо.

3. Третій розділ роботи доцільно було структурувати по іншому: оскільки в усіх інформаційних технологіях реалізовано єдиний методологічний підхід щодо реалізації розроблених моделей, то доцільно було подати методологію комп'ютерної реалізації попередньо у окремому параграфі і тоді подати узагальнено комп'ютерну реалізацію і експерименти з моделями з обробкою результатів. А авторський виклад привів лише до збільшення обсягів розділу і переобтяження третього розділу матеріалом.

4. Отримані автором результати мали б більш комплексний характер, якщо б автором було здійснено інтеграцію результатів отриманих у П.1.3. (пропозиції щодо інфраструктурного стимулювання розвитку підприємництва) у запропоновану автором стратегію соціально-гуманітарного розвитку підприємництва регіону.

5. При характеристиці сутності креативного потенціалу, якій автор визначає як цілісну якість людини та є соціальним за своєю сутністю, оскільки виникає в процесі соціалізації та проявляється у творчій активності особистості, доцільним було б окреслити набір показників (критеріїв), що його характеризують.

6. Автором здійснено змістовний аналіз передового досвіду розвинених країн та країн, що розвиваються щодо функціонування креативних індустрій на регіональному та національному рівні, однак не показано (окрім модельних підходів), які саме механізми стимулювання «креативної

активності» можна адаптувати до практики господарювання на територіях України; які види креативного новаторства в Україні є найбільш ефективними.

7. Потребує додаткового пояснення висновки автора щодо формування нової парадигми соціально-економічного розвитку регіональних систем (стор.6 автореферату). В чому вона полягає в контексті представленого до рецензування дослідження.

8. Чи є універсальним підходом для всіх регіонів України запропоноване автором багатофакторне оцінювання готовності регіонів України до формування економіки знань в умовах соціально-гуманітарного розвитку підприємництва (П.4.4) з відповідним набором факторів. Чи для кожного окремого регіону має бути сформований окремий набір факторів, що визначатиме специфіку кожного окремого регіону? Які саме ступені готовності виокремлює автор та які заходи є, на думку автора, першочерговими для посилення орієнтації регіонів України на формування економіки знань.

9. Не достатньо раціонально використано основний текст роботи, деякі аналітичні розрахунки та викладки доцільно було б зібрати у додатках. Зокрема, другий розділ роботи є непропорційним до інших і міг би бути скороченим без шкоди змісту. Він містить забагато математичних викладок та розрахунків, які цілком доречно було б розмістити у додатках. Розділ 3 переобтяжений рисунками, що є результатами експериментів з розробленими моделями і скріншотами програм.

10. Маємо окремі зауваження щодо оформлення тексту (оформлення перерахувань (стор.43, 53, 69, 108, 113 та ін.), рисунків і таблиць, назви структурних підрозділів роботи (стор.77, 100)).

Проте зазначенні зауваження та недоліки суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку роботи.

Загальний висновок

В цілому, дисертаційна робота *Турського Ігора Володимировича* на тему «Соціально-гуманітарний розвиток підприємництва регіонів України» є завершеною науковою працею, в якій отримано науково обґрунтовані результати, які в сукупності вирішують наукову проблему забезпечення соціально-гуманітарного розвитку підприємництва, що полягає в розробленні концептуального підходу щодо теоретико-методологічного забезпечення розвитку регіонів України на основі активізації розвитку креативного підприємництва та підприємництва базованого на знаннях. Роботу виконано на високому науковому та методологічному рівнях. Дослідження логічно структуроване, є цілісним, носить завершений характер, містить наукову новизну та практичну цінність. В опублікованих працях автора повною мірою відображені основні положення дисертаційної роботи.

Обсяг, зміст та оформлення дисертації, в цілому, відповідають пунктам 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013р. зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015р. та № 1159 від 30.12.2015р.

Дисертаційна робота, опубліковані праці та автореферат свідчать, що їх автор, Турський І.В. є висококваліфікованим фахівцем і може робити ґрунтовні наукові узагальнення, оцінки, висновки і отримувати нові наукові результати. Проведене дослідження відповідає паспорту спеціальності 08.00.05. Таким чином, Турський І.В. заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка.

Офіційний опонент

завідувач кафедри економічних систем і управління інноваційним розвитком Одеського національного політехнічного університету МОН України,
доктор економічних наук, професор

Забарна Елеонора Миколаївна

Підпис проф. Забарної Е.М. засвідчую

Вчений секретар ОНЦУ



Шевчук В.І.

Одеський національний університет
імені Василя Стефаничука
25 04 03.08.15/18
20/18